

відношенні поєднання.

Сьогодні Чокрацьке озеро забуте і покинуте, хоча тут можна було б побудувати лікувальний комплекс. Поки ж грязьові вулкани сприймаються лише як прикра перешкода - ні очисні споруди на цих болотах не можна побудувати (у радянські часи були такі спроби), ні для сільськогосподарських потреб пристосувати [8]. Насправді у нас в буквальному розумінні під ногами знаходиться скарб, яким ми просто не уміємо скористатися.

Можна сказати, що вулканічна діяльність відіграє і відіграла велику роль у житті нашої планети. Існують теорії, що першопочаток всього живого на Землі - вогонь вулканічних вивержень, отже якби не було б його, не було б і людей. Крім того, науці, яка вивчає її, невдалося вивідати всі секрети і таємниці. Але людство помалу відкриває їх. Оскільки розвивається техніка, то й з'являються нові засоби для дослідження вулканічних процесів. Освоюються методи визначення зв'язку вулканізму з іншими процесами та передвісниками вивержень (тварини), а також використання вулканічних дарів (родючі землі, корисні копалини, геотермальна енергія) для рекреаційних та інших цілей.

Література:

1. Katalog obiektów geoturystycznych w polsce. Krakow - 2006. – 250s.
2. *Лебединський В.И., Макаров Н.Н.* Вулканизм Горного Крыма. -1962. -280с.
3. *Шнюков Е.Ф., Гнатенко Г.И.* Грязевой вулканизм Керченсько-Таманського регіона. -1992. – 189с.
4. <http://www.crimea.edu/> - "Достопримечательности Крыма"
5. Історія міст і сіл Кримської області: Українська Радянська Енциклопедія /Редкол.: *В.Гладка* (Гол. ред.) та ін. -Київ, 1969. -910с.
6. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. /Редкол.: *М.Маринич* (відпов. ред.) та ін.- К.: "Українська Радянська Енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 1989.- Т.1: А-Ж-416с.
7. *Шнюков Е.Ф., Гнатенко Г.И.* Грязевой вулканизм Керченсько-Таманського регіона. -1992. – 189с.
8. <http://www.crimea.org.ua/gvulkani.php> - Кримські грязьові вулкани.

Summary:

Olena Pobigun. MUD VOLCANO'S OF CRIMEA AS OBJECTS OF GEOTOURISM.

Possibility of the use of geological objects of Crimea is considered, namely mud volcano's, in tourist industry, including of them to the routes for expansion of market of tourist services.

Надійшла 07.11.2008р.

УДК 911.3: 33:338.48

Оксана РУНЦІВ

СТАН РИНКУ ТУРИСТСЬКИХ ПОСЛУГ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринок туристських послуг, як окрема галузь економіки України, розвивається швидкими темпами. Проте кожен із регіональних ринків має свою специфіку, яка зумовлена місцевою туристичною пропозицією та наявним рівнем попиту на туристські послуги і товари. Вивчення роботи туристичних підприємств та особливостей туристичних потоків у Тернопільській області, дало можливість встановити ефективність функціонування регіонального ринку туристських послуг та визначити перспективи його розвитку.

Проблеми сучасного стану ринку туристичних послуг Тернопільської області розглянуті в працях Заставецького Т., Мариняка Я., Питуляка М., Лисевича М., але вважаємо за потрібне продовжити дані дослідження, доповнивши вивчення окремих галузей ринку турпослуг його комплексною характеристикою.

Таким чином, метою написання статті є висвітлення методів дослідження ринку туристичних послуг, опис туристичних потоків, діяльності ліцензованих турагентів та турсервісів, виявлення особливостей туристського споживання та туристської пропозиції в розрізі районів Тернопільської області.

Туризм безпосередньо або опосередковано, через туристське споживання, здійснює стимулюючий вплив на розвиток таких видів економічної діяльності, як транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв'язок, страхування, фінансове посередництво, діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо; стимулює поживлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць [5]. Тому до вивчення ринку туристських послуг застосовують системний підхід, особливість якого полягає у тому, що дослідження спрямовується на розкриття діяльності об'єкту і механізмів, які забезпечують її, а також на виявлення усіх видів зв'язків, що роблять його єдиним цілим.

За умов практичної відсутності статистичної інформації про туристське споживання в Тернопільській області ми пропонуємо наступну методику дослідження ринку туристських послуг в регіоні, що передбачає виконання таких операцій:

- 1) збір статистичної числової інформації;
- 2) обчислення частки продаж у відсотках по кожному із видів послуг, що припадає на туристське споживання;
- 3) визначення типів районів за особливостями туристського споживання;
- 4) картографування одержаних результатів.

Методика ґрунтується на принципі врахування споживчих витрат кожного з відвідувачів регіону, незалежно від мотивації поїздки, оскільки кожен відвідувач витрачає певні грошові кошти за час перебування в області, споживаючи товари та послуги різних галузей економіки, що позначається в цілому на економіці та соціальній сфері регіону.

Тому при дослідженні ринку туристських послуг за поданою вище методикою, ми вирішуємо наступні проблеми:

- 1) оцінюємо реальний дохід від реалізації туристських послуг;
- 2) розширюємо асортимент туристських послуг, які беруться до уваги при описі ринку туристських послуг Тернопільської області;
- 3) показуємо взаємовплив туристичних і „нетуристичних” галузей господарства;
- 4) розкриваємо можливість перспективних напрямів розвитку туризму в області та залучення вільних трудових ресурсів;
- 5) вивчаємо структуру туристського споживання у районах області.

На сьогодні в загальній структурі туристичних потоків значно зменшилась частка туристів, які приїжджають в область з лікувальною метою, і навпаки, зростає число тих, хто приїжджає на дозвілля і відпочинок [7; 78]. Мета відвідування області змінюється в залежності від категорії туристів. Зокрема, для будь-якої категорії характерне переважання поїздок з метою дозвілля і відпочинку, проте найчастіше з такою ціллю виїжджають жителі області за кордон. Ділова мета поїздки характерна в значній мірі для осіб, що охоплені внутрішнім туризмом. Найменшу частку в структурі туристичних потоків становлять поїздки з лікувальною метою та для занять спеціалізованими видами туризму.

За даними Управління з питань туризму Тернопільської обласної державної адміністрації у 2006 р. з метою туризму область відвідало 356 іноземців (на 449 осіб менше ніж у 2005 р.). Переважали громадяни Польщі, Російської Федерації, Німеччини, Швеції. З них лише 15 осіб оздоровлювалось у санаторно-курортних закладах області, а саме у Гусятинському районі (іноземці прибули з Німеччини, Молдови і Російської Федерації). Щодо закладів готельного господарства, то іноземці у 2005 році віддавали перевагу лише готелям м. Тернополя та Бучацького району. Географія зареєстрованих у готелях туристів надзвичайно різноманітна, але переважали особи з сусідніх держав [1].

Кількість громадян, які виїжджали за кордон, становила 4,5 тис. осіб. (на 0,9 тис. осіб більше ніж у 2005 р.). Найбільшою популярністю у туристів користувалися Туреччина, Єгипет, Польща, Чеська Республіка, Угорщина, Болгарія.

Внутрішні туристи та екскурсанти (32375 і 21367 осіб відповідно) переважали в

структурі туристичних потоків.

Окрему категорію туристів становлять діти віком 0-17 років. Вони відвідують Тернопільську область переважно з метою оздоровлення. Як правило, найбільша кількість дітей приїжджає з Рівненської та Київської області, де проживає багато осіб, що постраждали від наслідків аварії на ЧАЕС (в основному такі діти оздоровлювались у Зборівському та Тернопільському районах). Значну частку також становлять внутрішні туристи (в межах області).

Усі вище згадані туристи-споживачі туристських послуг обслуговувались туристськими підприємствами Тернопільської області і становили тільки 1 % туристів України (0,1 % в'їзних, 0,4 % виїзних та 1,6 % внутрішніх), що ставить регіон на 20-ті місце туристичного рейтингу. Власне у туроператорській і турагентській діяльності працювало у 2006 р. 41 юридична особа, що на 72 менше, ніж в середньому в Україні, та 26 фізичних осіб, з них: 48 турагентів, 10 туроператорів, 9 туроператорів внутрішнього в'їзного туризму. Найбільша кількість їх центральних офісів сконцентрована у Кременецькому районі та м. Тернополі, а в десяти районах вони взагалі відсутні. Офіційно було надано туристських послуг на суму 10396 тис. грн., що на 129809 тис. грн. менше, ніж в середньому в Україні. В результаті, за підсумками 2006 р. Тернопільська область займала 23 місце за туроператорською і турагентською діяльністю, займаючи останню позицію серед областей України щодо здійснення платежів до бюджету за рахунок туризму. Однак до офіційних даних не були включені так звані супутні та додаткові туристські послуги.

Туристські послуги, які можна відносити до найбільш характерних для Тернопільщини, при обліку роботи підприємств будь-якої форми фінансування, включаються у три види економічної діяльності [6]: діяльність готелів та ресторанів, послуги з організації подорожувань, діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг [3] відповідно до основних напрямків туризму – розміщення, перевезення, харчування.

Частка даних послуг від загального обсягу реалізованих послуг в області становить 3,4 %. Додатково ще 2,6 % реалізується фізичними особами. Частка послуг з групи „діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг” становить 1,8% від загального обсягу реалізованих послуг; з групи „діяльність ресторанів та готелів та надання інших місць для тимчасового проживання” - 1,1 %; з групи „послуги з організації подорожувань” - 0,4 %.

Найбільша частка вироблених послуг припадає на підприємства з змішаною та госпрозрахунковою формою фінансування, а споживачами перелічених послуг є населення (83 %) і підприємства чи установи (15 %).

Аналізуючи динаміку реалізованих послуг за період з 2001 р. по 2006 р., бачимо, що обсяг їх зростає щороку для всіх підприємств та фізичних осіб. Найбільшу частку у виробництві та реалізації аналізованих послуг мають підприємства з госпрозрахунковою формою фінансування, на другому місці – діяльність фізичних осіб, незначну частку мають підприємства з змішаною формою фінансування, а підприємства з бюджетною формою фінансування достатньо представлені лише в реалізації послуг діяльності у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг.

З усієї кількості фізичних осіб, що займаються наданням послуг в Тернопільській області, у 2006 р., 486 працювали у сферах економічної діяльності, що визначені нами як такі, що включають туристичні послуги (на 17 суб'єктів менше ніж у 2005 р.). Кількість таких фізичних осіб постійно зростає для всіх видів економічної діяльності, за винятком діяльності у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг, хоча її частка на ринку послуг, серед аналізованих видів діяльності, найбільша [2].

При дослідженні туристського споживання ми брали до уваги 31 послугу. Найбільші прибутки приносить споживання туристами Тернопільської області наступних послуг:

1) серед основних:

- послуги санаторіїв та інших оздоровчих закладів (30,8 % від загального обсягу

- туристського споживання);
- послуги готелів (16,3 %);
  - послуги ресторанів, барів, їдалень тощо (5,7 %);
  - послуги інфраструктури залізничного транспорту (5,3 %);
  - послуги автомобільного регулярного транспорту (5,2 %);
  - послуги нерегулярного пасажирського транспорту (4,6 %);
  - послуги кемпінгів та місць короткотермінового проживання (2,8 %);
    - 2) серед супутніх:
  - послуги зв'язку (19,4 %);
    - 3) серед допоміжних:
  - послуги з роздрібною торгівлі непродовольчими товарами (1,7 %).

В розрізі окремих районів спостерігається значна територіальна диференціація обсягів туристичного споживання. Значно вирізняється м. Тернопіль (12041,3 тис. грн.) та

Таблиця 1

Обсяг продаж, що припадає на туристське споживання у районах Тернопільської області, тис. грн., за 2006 р.*

Одиниці адміністративно-територіального устрою	послуги готелів	послуги кемпінгів та місць короткотермінового проживання	послуги ресторанів, барів, їдалень тощо	послуги з роздрібною торгівлі непродовольчими товарами	послуги автомобільного регулярного транспорту	послуги нерегулярного пасажирського транспорту	послуги інфраструктури автомобільного та міського транспорту	послуги пошти	послуги зв'язку	послуги санаторіїв та інших оздоровчих закладів з відновлення здоров'я	послуги із демонстрації кінофільмів	послуги концертних та театральних залів	послуги музеїв	послуги спортивні інші	послуги з організації подорожуваль	Сума по району
Бережанський район	53,6	x	208,5	27,3	285,5	x	2,2	8,6	156,4	x	0,5	1,2	1,5	15,1	x	180,1
Борщівський	764,7	x	196,2	56,8	260,3	13,4	1,6	15,6	176,3	380,6	x	1,1	0,1	x	774,7	1335,8
Бучацький	786,2	x	94,8	37,3	201,1	x	0,6	13,4	202,7	356,8	0,7	2,1	0,1	x	824,1	1387
Гусятинський	54,0	x	69,3	26,4	66,7	x	1,5	13,2	222,4	3283,1	x	7,6	0,3	6,0	x	3519,4
Заліщицький	105,1	72,4	182,9	43,0	25,9	x	1,7	9,3	147,2	141,0	0,7	3,4	x	x	x	292,3
Збаразький	x	x	170,9	30,3	150,8	x	0,9	11,4	175,0	x	0,4	x	16,1	14,1	x	205,6
Зборівський	x	x	69,7	24,4	53,4	x	0,6	10,4	116,6	5167,5	0,6	0,8	x	0,2	x	5285,8
Козівський	22,2	x	106,8	19,2	65,2	x	1,0	8,7	105,6	x	0;0	0,5	x	x	x	106,1
Кременецький	80,1	x	252,2	51,3	112,7	x	5,7	14,6	195,5	x	x	0,3	7,9	x	217,6	425,3
Лановецький	x	x	69,4	11,5	18,8	x	0,4	7,1	95,1	x	0,5	1,0	x	x	x	127,6
Монастирський	x	x	30,2	15,0	38,1	x	1,1	6,7	96,1	x	0,1	x	x	x	x	96,2
Підволочиський	x	x	92,1	20,0	167,7	x	0,5	9,9	158,0	264,9	x	1,2	0;0	x	x	424,3
Підгаєцький	x	x	46,2	6,8	69,8	x	1,2	4,4	50,1	x	x	x	x	0,7	x	51,2
Теребовлянський	1126,0	1693,8	241,2	58,7	99,0	x	1,2	15,5	204,6	10830,9	x	x	0;0	x	x	11035,5
Тернопільський	179,9	x	166,8	80,5	x	x	x	10,3	2,8	2541,0	x	x	x	x	x	2543,8
Чортківський	x	x	495,7	45,7	504,5	67,4	3,2	19,1	278,4	x	x	2,8	0,1	1,2	82,3	397,5
Шумський	x	x	56,0	18,7	26,9	x	1,6	7,6	86,7	x	x	2,0	x	x	x	88,7
м. Тернопіль	9032,8	300,8	1679	676,7	1748,1	3388,3	74,6	51,3	8368,2	x	86,4	48,8	6,3	27,7	2232,0	12041,3

Примітка. Складено за матеріалами Головного управління статистики у Тернопільській області; до таблиці не включені послуги, обсяг продаж яких для туристів був незначним або відбувався лише в обласному центрі; сума ж обсягу продаж обрахована з виключеними послугами

Теребовлянський район (11035,5 тис. грн.), в більшості ж інших районів обсяги туристичного споживання не перевищують 1 млн. грн.

Найбільша різноманітність наданих туристичних послуг характерна для м. Тернополя (переважають послуги готелів та зв'язку), в решті районів, які мають не менше 3 млн. грн. прибутків від туристичного споживання, різноманітність послуг менша і прибутки забезпечуються в основному за рахунок реалізації послуг санаторіїв (Гусятинський, Тернопільський, Теребовлянський, Зборівський райони) (табл. 1).

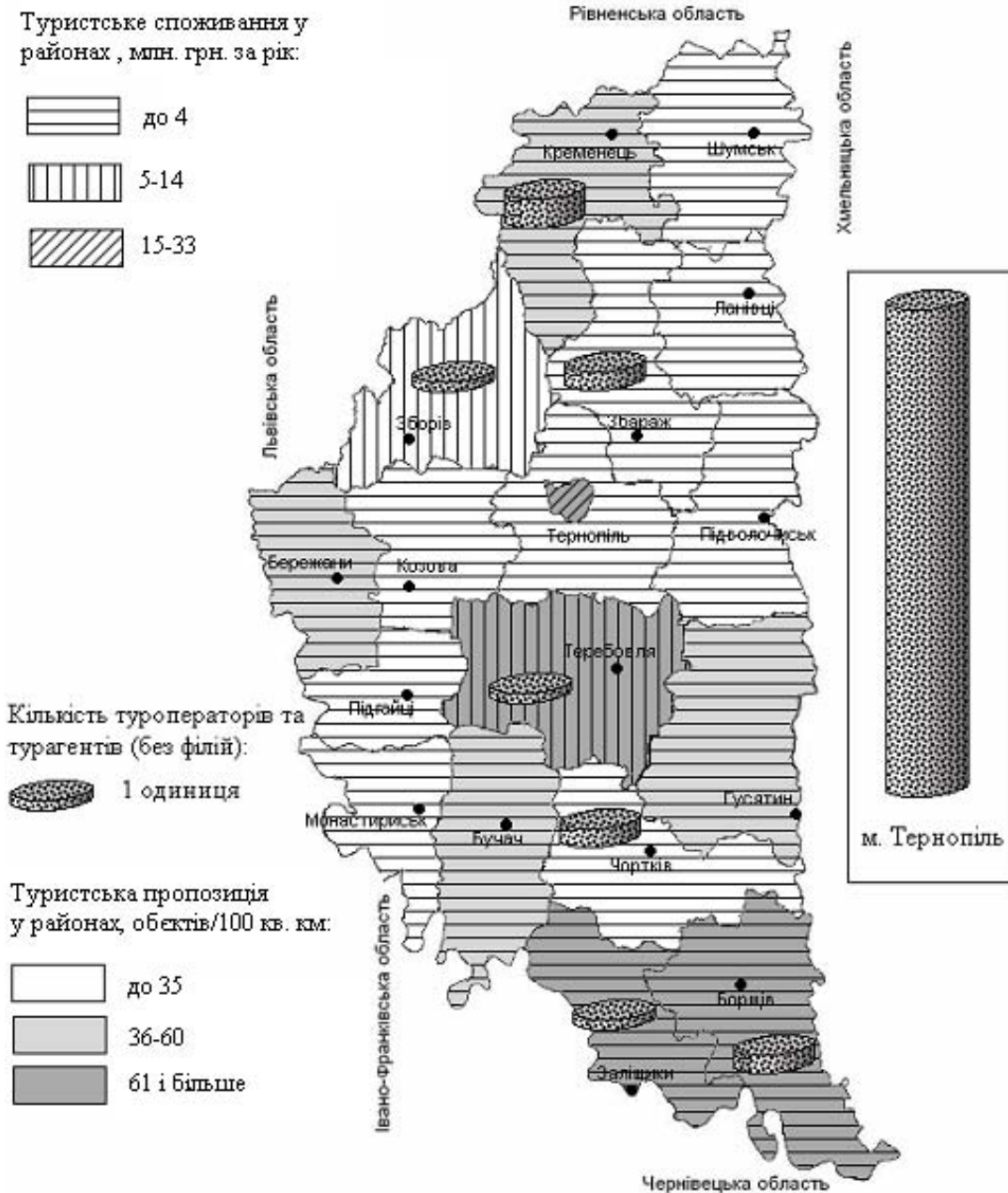
Зважаючи на особливості туристського споживання (попиту) можемо виділити такі типи туристських районів:

I тип (недостатнє споживання) – обсяг продаж, що припадає на туристське споживання не перевищує 4 млн. грн. за рік;

II тип (помірне споживання) – від 5 млн. до 14 млн. грн.;

III тип (значне споживання) – від 15 млн. до 33 млн. грн. відповідно.

Вивчаючи функціонування ринку туристичних послуг, ми звертали увагу на те, що необхідною умовою для формування набору туристських послуг в регіоні є наявність певних туристичних ресурсів різного характеру. Тобто вивчення їх прирівнюється нами до вивчення туристської пропозиції на ринку, адже від об'єму і якості туристських ресурсів залежить можливість формування туристського продукту для різних напрямків туризму.

Рис. 1. Туристське споживання та туристська пропозиція у районах Тернопільської області та м. Тернополі (2006 р.)

Таким чином, враховуючи особливості туристичної пропозиції, в межах Тернопільської області шляхом ранжування можемо виділити наступні типи туристичних районів:

I тип (недостатня пропозиція) – переважно з поганою забезпеченістю туристичними ресурсами (до 30 об'єктів на 1000 осіб населення) та малою їх щільністю (до 35 об'єктів на

100 км²);

II тип (середня пропозиція) – з середньою забезпеченістю туристичними ресурсами (31-50 об'єктів на 1000 осіб населення) та середньою їх щільністю (36-60 об'єктів на 100 км²);

III тип (висока пропозиція) – з високою забезпеченістю (більше 51 об'єкту на 1000 осіб населення) та великою щільністю туристичних ресурсів (більше 61 об'єкту на 100 км²).

Порівнюючи, таким чином, рівень туристської пропозиції та туристського споживання (попиту), бачимо значне неспівпадання за цими показниками в окремих районах (рис. 1). Зокрема, Заліщицький, Борщівський, Кременецький, Бережанський, Бучацький, Гусятинський та Терехівський райони мають значний туристичний потенціал, але незначне туристичне споживання, тобто пропозиція перевищує попит. Обернена ситуація спостерігається лише в Зборівському районі. У всіх інших районах слабка пропозиція поєднується з невеликим попитом. Лише м. Тернопіль може за рахунок якісної пропозиції забезпечити значне споживання туристських послуг, маючи при цьому найбільшу кількість туроператорів та турагентів.

Отже, в результаті можемо зробити такі висновки:

- серед туристичних послуг, що надаються в Тернопільській області найбільше споживаються туристами послуги санаторіїв та оздоровчих закладів, особливо в районах концентрації мінеральних джерел та грязей;
- основна мета відвідування Тернопільської області – оздоровлення та відпочинок;
- в області недостатньо розвинута мережа туроператорських та турагентських підприємств;
- наявні туристичні ресурси можуть забезпечити значно більше туристичне споживання, ніж те, яке існує на сьогодні.

Література:

1. Готелі та інші місця для короткотермінового проживання. Статистичний збірник. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2007.
2. Діяльність підприємств сфери послуг Тернопільської області. Статистичний збірник. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, - 2007. – 132 с.
3. Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-послуги, місячна «Звіт про обсяги реалізованих послуг». Затверджено наказом Державного комітету статистики України №382 від 17.06.2004.
4. *Любіцева О.О.* Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – К.: «Альтерпрес», 2002. – 436 с.
5. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності. Затверджено наказом Державної туристичної адміністрації України, Державного комітету статистики України № 142/394 від 12.11.2003.
6. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2005. Чинний від 01.04.2006.
7. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в області. Статистичний збірник. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2006. – 90 с.
8. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2006 рік. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2007.

Summary:

Oksana Runtsiv. THE MARKET POSITION OF TOURIST ACCOMMODATION IN TERNOPIL REGION AND ITS RESEARCH METHODS

The present-day market position of tourist accommodation was analysed by means of research tourist supply and tourist demand (consumption) peculiarities in the region. The regions were discovered where may be more intensive tourist demand and reasons of this occurrence. The most popular accommodation and amount sales among tourists were depicted.

Key words: the market's tourist accommodation, tourist's floods, travel agent, tour operator, tourist demand (consumption), tourist supply.

Надійшла 11.05.2008р.